

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОБОТИ ЗІ
СТАРШОКЛАСНИКАМИ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЁМЫ РАБОТЫ
СО СТАРШЕКЛАСНИКАМИ НА ОСНОВЕ ИЗУЧЕНИЯ
УКРАИНСКОЙ ВОКАЛЬНОЙ МУЗЫКИ

INTERACTIVE METHODS AND TECHNIQUES
FOR SENIOR PUPILS ON THE BASIS OF STUDYING
OF THE UKRAINIAN VOCAL MUSIC

У статті досліджується проблема інтерактивного навчання старшокласників на позакласних заняттях співу у загальноосвітніх навчальних закладах. Висвітлюються новітні, «творчо-діалогові» методи, прийоми та форми роботи вчителя зі школярами на основі вивчення вокальної спадщини українських композиторів. Розкривається сутність педагогічних методів та прийомів, які спрямовані на розширення обізнаності учнів у вокальній музиці; на забезпечення культурологічної основи її осягнення; на стимулювання емоційно-оцінного ставлення до виконання творів; на активізацію творчого самовираження школярів у вокальній діяльності.

Ключові слова: інтерактивні методи та прийоми, старшокласники, українська вокальна музика.

В статье исследуется проблема интерактивного обучения на позаклассных занятиях пения в общеобразовательных учебных заведениях. Освещаются новейшие, «творчески-диалоговые» методы, приёмы и формы работы учителя со школьниками на основе изучения вокального наследия украинских композиторов. Раскрывается суть педагогических методов и приёмов, которые направлены на расширение осведомлённости учеников в вокальной музыке; на обеспечение культурологической основы её постижения; на стимулирование эмоционально-оценочного отношения к исполнению произведений; на активизацию творческого самовыражения школьников в вокальной деятельности.

Ключевые слова: интерактивные методы и приёмы, старшекласники, украинская вокальная музыка.

This article explores the issue of interactive training for senior pupils of the secondary schools in the framework of extracurricular vocal classes, as well as introduces the latest and up-to-date methods and techniques of creative interaction (creative dialogue) between a teacher and pupils on the basis of studying of the vocal heritage of the Ukrainian composers.

It analyzes teaching methods and techniques which aim at broadening the pupils' knowledge of the vocal music and its culturological background, promoting their working out of the emotional evaluation of the performance, as well as encouraging their creative self-expression in the vocal activities.

Key words: interactive methods and techniques, senior pupils, Ukrainian vocal music.

Актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу в освіті, а саме, формування ключових компетенцій, узагальнених, прикладних предметних знань та вмінь, життєвих навичок у учнів.

Питання активізації навчання школярів є однією із найбільш значимих проблем сучасної педагогічної науки та практики. Реалізація принципу активності у навчанні має велике значення, адже навчання та розвиток мають діяльнісний характер, а від якості навчання залежить результат освіти, розвиток та виховання старшокласників.

Сучасна програма з музичного мистецтва дозволяє вчителю, спираючись на кращі зразки митців української та світової культури, розвивати інтелектуальні та творчі здібності учнів, навчити їх сприймати, відчувати і розуміти прекрасне. Сучасні школярі на уроках музики отримують не тільки глибокі та ґрунтовні теоретичні знання, але і практичні вміння використовувати їх у різних ситуаціях, вчать самостійно досліджувати проблеми, отримують досвід їх вирішення.

Звертаючись на уроках музики до методів та прийомів інтерактивного навчання, вчитель може залучити учнів до активної спільної творчої діяльності. Відомо, що в учнів старшого шкільного віку художні смаки зорієнтовані на легкі жанри техногенної музики. За допомогою методів та прийомів інтерактивного навчання вчитель на позакласних заняттях співу може цікаво та якісно ознайомити учнів з істинними зразками вокальної спадщини українських композиторів, прищепити бажання виконувати ці твори, сформувати художні цінності, смаки до національного мистецтва.

Мета цієї статті – пояснити сутність розроблених автором інтерактивних методів, прийомів, форм роботи з учнями старшого шкільного віку на позаурочних заняттях співу. Реалізація мети, поставленої в роботі, передбачала вирішення таких завдань: розкрити сутність інноваційних

методів та прийомів, запропонувати сучасним вчителям музики ознайомитись з новими ефективними формами роботи зі старшокласниками у позакласний час.

Інтерактивне навчання – спосіб пізнання, заснований на діалогових формах взаємодії учасників освітнього процесу, в ході якого в учнів формуються навички спільної діяльності. Це метод, при якому «всі навчають кожного і кожен навчає всіх» (за В.С. Дьяченко). Інтерактивне навчання старшокласників на музичних заняттях передбачає творчо-активну взаємодію учнів та вчителя, їх плідну співпрацю, де і учень, і вчитель є рівноправними суб'єктами навчання.

Проблемою інтерактивного навчання з учнями на уроках у загальноосвітніх навчальних закладах займаються сучасні науковці С. Крамаренко, Л. Пироженко, О. Пометун, Н. Суворова та інші. До розробки елементів інтерактивного навчання звертались В. Сухомлинський, педагоги-новатори 70 – 80-х років В. Шаталов, Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, С. Лисенкова. На їхніх творчих знахідках ґрунтується теорія і практика розвиваючого навчання. Однак, на жаль, у радянських школах використання таких методів було швидше винятком, ніж правилом. Отже проблема інтерактивного музичного навчання з учнями IX-XI класів, які лишаються наодинці з проблемами мистецтва, є недостатньо розкритою.

Процес вивчення старшокласниками української вокальної спадщини буде ефективним та цікавим, якщо вчитель запропонує учням методи та прийоми, спрямовані на розширення обізнаності їх у вокальній музиці; методи та прийоми, зорієнтовані на забезпечення культурологічної основи осягнення української вокальної творчості та на стимулювання емоційно-оцінного ставлення до виконання музики; спрямовані на активізацію творчого самовираження школярів у вокальній діяльності.

Серед методів та прийомів, спрямованих на розширення обізнаності учнів, ми пропонуємо розглянути *метод використання комп'ютерних проєктів інформаційного, дослідницького, творчого спрямування*. У процесі дослідження нами було розроблено наступні різновиди комп'ютерних проєктів: інформаційні, дослідницькі, творчі.

Інформаційні комп'ютерні проєкти допомагають подати учням музичний матеріал у новій, цікавій та ненав'язливій формі, дослідницькі – дозволяють старшокласникам особисто продемонструвати пошукові знахідки, творчі – колективно або індивідуально проявити себе у виконавському амплуа.

У процесі роботи можна використовувати прийом під назвою «Розробка комп'ютерної інформаційної газети або усного журналу». Час від

часу готується комп'ютерна інформаційна газета або усний журнал. Інформаційно-пізнавальна газета друкується та вивіщується на шкільний стенд, усний журнал прослуховується у класі. І газета, і усний журнал знайомлять гуртківців з навчальним матеріалом, який вивчається. Інформаційно-пізнавальну газету можна назвати – «Музичний вісник», усний журнал – «Світ вокального мистецтва».

Деякі заняття можна присвячувати сумісній з учнями розробці газети або журналу. Учні старшого шкільного віку із задоволенням колективно підбирають на комп'ютері в інтернет-мережі музичний матеріал для нових науково-публіцистичних видань. Разом з учителем обговорюють значущість підбраного матеріалу та його необхідність висвітлення у газеті чи журналі. Підготовлені номери газети «Музичний Вісник» та журналу «Світ вокального мистецтва» періодично демонструються учнями 5-8 класів на уроках музики, фрагменти вокальних творів виставляються на культурних тематичних заходах ЗОШ.

У роботі з учнями старшого шкільного віку ми пропонуємо використовувати прийом «Розробка «живої» газети». Головною метою якої є налаштування старшокласників на розповіді з демонстрацією. Жива газета є колективним пропагандистом, агітатором та організатором учнівської молоді у загальноосвітній школі. Вона побудована на розповіді оповідачів з одночасною демонстрацією музичного матеріалу виконавцями (вокальними номерами, театралізовано-музичними виставами), що сприяє кращому засвоєнню матеріалу школярами старшої школи. Теми «живих» газет підбираються так, щоб вони стосувалися життя українських композиторів II половини XIX – початку XX століття та їх вокального доробку. Наводимо приклади тем «живої» газети «Музичний вісник»: «Жанрове розмаїття романсів Петра Сокальського», «Віктор Матюк – композитор популярних у наш час солоспівів» та ін.

На таких загальношкільних заходах як КВН, «Найрозумніший» учні вокального гуртка можуть поставити сценки з вокальними номерами, знайомлячи школярів з вокальною спадщиною таких відомих композиторів, як Ісідор Воробкевич, Анатоль Вахнянин, Філарет Колесса, Остап Нижанківський та інших.

Як газету, так і журнал бажано насичувати музичними матеріалами, які ілюструються кінокадрами, діафільмами, кадрами з телевізійних передач та виступами. Демонстрація інформаційної «живої» газети триває 5 хвилин. Обсяг слухової і зорової інформації усного журналу може замінити зміст декількох газет.

Робота над даними науково-творчими виданнями згуртовує старшокласників спільною турботою, налаштовує на мажорний тон, сприяє взаємному вихованню, виробляє почуття відповідальності у кожного учня, розвиває творчі здібності, прищеплює культуру спілкування та заохочує учнів до ознайомлення з вокальним мистецтвом. Специфічною ознакою даних видань є живе, усне викладання інформації учнями чи вчителем.

У процесі впровадження згаданих прийомів та методів у педагогічний процес ми спостерігали, що вони дуже подобались дітям, учні з задоволенням робили власні нові відкриття у світі вокальної класичної музики і відверто знайомили з ними своїх товаришів.

Заслуговує на увагу і *метод проведення художніх аналогій між вокальними творами та творами літературного, образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва*, який втілюється в життя завдяки використанню таких прийомів як: «Бесіда про роль вокального мистецтва у царині музики», бесіда «Значення слова та музики у вокальному творі», «Порівняння та знаходження художніх аналогій між образом вокального твору та образом живопису або архітектурного мистецтва», залучення учнів до виконання практичних завдань на знаходження подібності образів у різних видах мистецтва.

Музичний твір М. Колесси «Коло річки, коло броду» – хороший вокальний приклад для старшокласників, у якому мелодія відіграє значну роль у розкритті словесного тексту та донесенні змісту до слухача. Для учнів старшого шкільного віку можна навести і інший притолежний вокальний приклад, у якому поетичне слово займає більш провідну роль, а музичний супровід є фоном. Таким твором може бути пісня Карася з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, прослуховування якої допоможе учням старшого шкільного віку зрозуміти, що літературний текст несе у собі велике смислове навантаження, а музичний супровід може допомогти у його розкритті.

Також учням необхідно нагадати, що музика виступає сумісно з іншими видами мистецтва не тільки у пісенному жанрі. Вона супроводжує дію у опері, балеті, кіно та інших видах мистецтва. Широке використання музичного образу у різновидах мистецтва зумовлено першочерговими властивостями самого музичного образу. «Образ у музиці – втілення чистої духовності; він виражає почуття, не використовуючи предметної матерії. Це дозволяє йому легко входити у поєднання та взаємодію з іншими образами, більш предметними. Музичний образ стає відносно них не чужерідним, але надає їм нову якість, яка посилює їх та підвищує» [2, 137].

Бажано зауважити у процесі роботи зі старшокласниками, що музика існує паралельно з такими видами мистецтв, як живопис та архітектура.

Показавши учням старшого шкільного віку паралельні зв'язки між музичним образом твору «Сонце низенько» М. Лисенка (пісня Петра з опери «Наталка Полтавка») та, наприклад, образом картини живопису Л. Хілобок (ілюстрація до твору «Наталка Полтавка») ми тим самим дамо змогу дітям зрозуміти, що між вокальним твором та твором живопису існує тісний зв'язок, який пов'язаний з передачею художньо-образного змісту твору. Порівняння образу, що виник в уяві під час прослуховування вокального твору, з наданою ілюстрацією до даного твору допоможе учням розібратися у достовірності власного «бачення» змісту твору, його характеру.

Між різними видами мистецтва існує більший чи менший ступінь близькості. Близькі між собою такі види образотворчого мистецтва, як живопис та скульптура. Скульптурне зображення дозволяє, як і на картині, ознайомитися з зображенням людини, яку увічнили, але скульптори відтворювали не тільки персоналії видатних людей, але і намагалися передати своє бачення художніх образів музичних творів.

Так, наприклад, В.М. Трегубова – український скульптор, яка працювала у пластиці малих форм (майоліка, теракот), створила скульптурні зображення «Одарка», «Карась» (1970 р.), з якими бажано ознайомити старшокласників. При прослуховуванні дуету Одарки і Карася «Звідкіля це ти узявся?» (1 дія) з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського учням старшого шкільного віку можна запропонувати порівняти музичні характеристики героїв опери з скульптурним зображенням та визначити, які риси характерів передав скульптор, а які залишились у тіні і тільки відчутні почуттями. Ознайомлення старшокласників з прикладами скульптурного мистецтва надасть їм можливість більш точно та правдоподібно уявити художні образи музичних творів.

Серед цікавих методів та прийомів, зорієнтованих на забезпечення культурологічної основи осягнення української вокальної творчості хочеться виокремити *метод ознайомлення старшокласників з відомостями з життя композиторів, з умовами створення вокальних творів та їх характерними ознаками*. Для реалізації даного методу бажано ознайомити учнів з таким прийомом як «Створення комп'ютерних презентацій життя і творчості українських композиторів» – це інтегративний прийом творчої діяльності, який залучає старшокласників до створення власних презентацій персоналій українських композиторів та їх творчих здобутків на комп'ютері. Учні старшого шкільного віку на заняттях співу пропонується створити слайд-

презентації автобіографічних відомостей композиторів, вміщуючи у кожний слайд стисло інформацію про життєвий шлях композиторів (М.В. Лисенка, С.С. Гулака-Артемівського, М.Д. Леонтовича та ін.), їх фотокартки, вислови, листи з особистих щоденників та інше.

Також учням можна дати завдання самостійно створити власну презентацію творчих надбань улюбленого композитора II половини XIX – початку XX століття. Проводячи музикознавчий аналіз творчості композиторів, старшокласники роблять спроби презентувати їх вокальну спадщину, розглядають стилі та жанри у яких творили митці, визначають вокальні твори, написані даними композиторами, форми та засоби музичної виразності, які розкривають художньо-образний зміст творів.

Наші спостереження показали, що застосування інформаційних технологій на позакласних заняттях співу сприяє закріпленню інтегрованих знань, набутих на попередніх уроках музики. Впроваджені методи стимулюють в учнів старшого шкільного віку фантазію, зорову пам'ять, мислення і є досить ефективними при формуванні художніх смаків до української вокальної спадщини минулого та естетично-гармонійного світосприйняття.

У процесі навчання доречним буде застосування *методу унаочнення музичних знань про творчість композитора*, який ґрунтується на таких прийомах, як «Колаж», бесіда «Колаж, його різновиди». Дуже цікавим прийомом при вивченні української спадщини минулого є саме колаж. Значна частина старшокласників не знає взагалі, що це за прийом образотворчого мистецтва. Потрібно провести тематичну бесіду на тему «Колаж, його різновиди». Старшокласникам слід пояснити, що колаж (від французького collage – наклеювання) – це технічний прийом у образотворчому мистецтві, сутність якого в створенні живописних або графічних творів шляхом наклеювання на будь-яку основу предметів та матеріалів, які відрізняються від основи за кольором та фактурою. Колажем також називають твір, який цілком виконаний завдяки цій техніці.

Завданням кожного учня є самостійне створення власного колажу за творчістю та життєвим шляхом будь-якого українського композитора II половини XIX – початку XX століття. Старшокласники мають самостійно шукати уривки з газет з портретними фотографіями композиторів, їх помешкань, репродукціями сцен з опер, використовувати тканину, шпалери, фанеру або метал для передачі виразних можливостей музики даних митців. Учні під впливом сприйнятих вокальних творів українських композиторів наклеюють на полотно відрізки тканини, тріски та інші матеріали для передачі власних емоцій та почуттів. Це стимулює старшокласників до

глибокого вивчення музикознавчої літератури, творчого пошуку засобів передачі емоційної насиченості та гостроти вокальних класичних творів спадщини минулого.

Даний метод роботи викликає як у дослідників, так і у юних творців мистецтва здивування від власних неординарних знахідок та сприяє подальшому обговоренню асоціативних зв'язків музичного мистецтва з природними матеріалами. В процесі нашого дослідження ми пропонували старшокласникам використати більш простий варіант музичного колажу – аплікаційний. Учні шукають в інтернет-мережі фотокартки, репродукції, нотні уривки пісень та інші матеріали стосовно життя та творчості українських композиторів, друкують та наклеюють на будь-яку основу (полотняну або паперову).

Так, прищеплення любові до музичного класичного мистецтва у старшокласників засобами інформаційних технологій на позакласних заняттях співу виступає водночас і носієм високих духовних цінностей, і засобом розвитку творчих здібностей школярів.

В процесі сприймання музики на позакласних заняттях співу зі старшокласниками можна використовувати наступні форми роботи: прослуховування вокальної музики українських композиторів минулого з демонстраційним матеріалом на слайдах; слухання музики із переглядом уривків з оперних сцен на відео або кліпу; слухання музики із використанням творчих завдань на комп'ютері (створення мелодії, підбір фонового супроводу та ін.); музична вікторина із відео; музична подорож – узагальнення (сторінками вокальних творів кінця ХІХ – початку ХХ століття) та інші.

Серед методів та прийомів, зорієнтованих на стимулювання у учнів емоційно-оцінного ставлення до виконання музики хочеться виокремити *метод «слухового аналізу»*. Усі ми знаємо, що для того, щоб зацікавити учнів будь-яким музичним твором, треба не тільки ознайомити з ним, а й навчити учня аналізувати даний твір, навчити емоційно оцінювати його.

У процесі слухового аналізу відбувається визначення характеру основних інтонацій твору. Слуховий аналіз музичних інтонацій як складових змісту художнього образу відіграє велику роль у процесі усвідомленого сприймання старшокласниками музичних творів. Визначивши характер основних інтонацій твору, школяр включається в процес стеження за їх розвитком, оскільки це «єдиний спосіб не випустити цілого за миттю звучань і зрозуміти процес розгортання звуків, – відмічав Б.В. Асаф'єв [1, 151].

Прийом «Визначення на слух характерних інтонацій твору, що сприяють розкриттю змісту художніх образів» допоможе учням старшого

шкільного віку відчутти, зрозуміти, «розгадати» інтонаційний сенс музики. Суть даного прийому полягає у виокремленні старшокласниками музичних та словесних інтонацій наданого вокального твору та визначенні їх характеру, співвіднесенні літературного та музичного тексту, знаходженні спільних смислових кульмінацій. Формування в учнів вмінь аналізувати на слух як музичні, так і словесні інтонації сприятиме кращому розумінню художньої змістовності вокального твору.

Погоджуємось з Дорошенко Т.В., яка вважала: «Виявлення характерної (основної) інтонації – дійсної смислової одиниці твору – та спостереження за її змінами, розвитком сприятиме більш глибокому проникненню в образну сферу музичного твору. Процес виявлення основної інтонації твору передбачає відчуття слухачами її виразності» [3, 84].

З методів та прийомів, спрямованих на активізацію творчого самовираження старшокласників у вокальній діяльності хочеться виокремити такий метод як залучення до створення музики у стилі розучуваних творів за допомогою комп'ютерного «нотного редактора» та прийом «Прослуховування вокального зразка у нотному редакторі та написання власного музичного прикладу». Сутність цієї методики полягає у прослуховуванні на занятті одного з вокальних творів кінця ХІХ – початку ХХ століття, відтвореного у комп'ютерному нотному редакторі, та створенні учнями самостійних власних музичних композицій.

Ми пропонували учням підібрати літературний текст або вірш, створити власну мелодію на підібрані слова та відтворити її у нотному редакторі. Створення колективної пісні на занятті є прикладом для вирішення цього завдання. Вчитель пояснює та показує, як завдяки музичному редактору на комп'ютері створюються вокальні твори. Старшокласники за допомогою вчителя намагаються гуртом створити вокальну композицію. Цей креативний метод зацікавить своєю новизною багатьох учнів старшого шкільного віку і може бути сприйнятий дуже позитивно.

Нотний редактор Finale Printmusic 2008 є помічником у вирішенні окреслених завдань. Він призначений для широкого кола користувачів: учнів, студентів і викладачів музичних навчальних закладів і дозволяє без зусиль створювати, прослухувати і друкувати ноти з поліграфічною якістю. Введення нот на ньому здійснюється за допомогою миші, комп'ютерної клавіатури або Midi-клавіатури.

Аналіз вищевикладеного пояснює важливість усіх запропонованих інтерактивних методів, прийомів, форм роботи. Оскільки колективний, творчий підхід на позакласних заняттях сприятиме духовному збагаченню

старшокласників, розвитку їх особистісно-ціннісного ставлення до національного українського мистецтва.

Література

1. **Асафьев Б.В.** Музыкальная форма как процесс / Б. В. Асафьев. – Л. : Советский композитор, 1971. – С. 151.
2. **Гукова В.В.** Світова музична література : Перший рік навчання : навчальний посібник [для спеціалізованих мистецьких навчальних закладів] / В. В. Гукова. – К. : Мелосвіт, 2006. – 172 с.
3. **Дорошенко Т.В.** Формування у молодших школярів навичок музичного сприймання : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Дорошенко Т. В. ; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1996. – С.84.
4. **Мережко Ю.В.** Формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Мережко Ю. В.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2012. – 243 с.